

ФАНИ ПОПОВА-МУТАФОВА ИСКРАТА НА СВОБОДАТА

chitanka.info

По калния друм вървят двама странника, приведени напред от напора на вятъра, който фучи със страшна сила в гърба им, люлее на всички страни шумящите дървета, гони с шеметна бързина черните облаци, бягащи към покривите с мъгли планински върхове. В коритата на пороите бучат жълти води. Тук-таме, из потъналите във влага поляни, грозно стърчат сразени от мълния дървета. Далече, там, гдето свършва равнината, в смъртнобледото небе се открояват високи кули. Погледът на двамата не се откъсва от това спасително видение. Веднъж да стигнат до там здрави и читави! Единият монах — пълен и нисък — бързо се кръсти и шепне молитви, обръща се да зърне лицето на своя другар, полузакрито от ниско спуснатата качулка, ала не може да го види.

Другият се загръща все по-плътно в тъмното расо, гуши лице в широките ръкави, премръзнал; все по-бавни стават стъпките му.

— Много ли има още? — шепне морно задъхан.

— Един час път и стигаме до твърдинята на Пирдопския княз. Видиш ли, че трябваше да вземем коне?

Отново почва да ръми. Вятърът се засилва, ледено пронизващ. Двете сенки се борят с бурята, която пак почва да се вихри из пустото поле. Ниско се спуща небето, мрачно, оловено; през сивото було на дъжда планината чезне земникавоморава, сякаш никога няма да я достигнат. Далече се чува тропот от копита. Става все по-ясен. Конници бързо ги настигат. Двамата друмници се гушат един до друг, забиват очи в земята, не смеят да дишат. Тропотът спира до тях. Някакъв глас се мъчи да надвиши воя на вятъра. Монасите плахо дигат клепачи. Българи са. Личи по дългите копия със зелени острия, по гуглите от овча кожа.

— Княз Момчил в калето ли си е? Тукашни ли сте люде?

— Не знаем и ние. Идем от Илиинския манастир. Хей, че ни изплашихте! Помислихме ви за агаряни!

Едрите зъби на един от конниците лъщят бели в смрачения въздух. Смехът му избуботва като далечна гръмотевица:

— Турски крак тук не смее да стъпи!

Обръжените мъже се стопяват, погълнати от мъглата и дъжда. Колкото повече приближава калето, толкова повече друмът почва да се пълни с хора, запътени към крепостта. Неверни дни живееше българската земя. Една по една падаха силни твърдини, славни

болярски родове се потурчваха, бягаха или биваха посечени. Людете се криеха из пещери и гори, като подивели.

Само в равното поле на Пирдопския княз още не бе посмял да се яви войскар-чуждоземец. Кацнала като надменна птица във висините, кулата на княза вардеше Златишката долина откъм пролома на Тополка. Ден и нощ стражи със соколови взори отекваха тежки стъпки по шеметните бойници, обглеждаха далнините, дорде им око стигне. Често се свалеше подемният мост и приемаше беглеци от по-далечните краища, защото местните люде не бяха още видели злото с очите си и не вярваха колко е страшна идващата робия.

Пламъкът на огнището обливаше с буйна светлина русото лице на княза, кафявата му коса, която слизаше на талази по едрите плещи, златната прадядовска чаша в десницата му. Червеният камък на малкия му пръст светкаше като кърваво око. Кърваво изглеждаше и виното в тежките купи, които силни мъжки ръце често повдигаха към устата си.

Какво друго им оставаше? Да пият, да пеят и да чакат. Като недостъпни острови сред жестоките опустошения стърчаха непревземаемите твърдини на Ловеч, Урвич и Пирдоп. И всеки се мъчеше да се добере по разни пътища и с разни начини до тях.

Песента полека заглъхна. Князът и людете му замлъкнаха в мрачна замисленост. Твърде често вече се чуваше скърцането на макарата и лостовете на подемния мост. Все повече и повече гости и странници искаха подслон в силната твърдиня. На прага застана плещест страж, с навъсени едри вежди:

— Нова дружина бежанци от север! Няма вече място. Утре да потрябва, къде ще подслоним нашенците?

Князът даде знак да ги пуснат. Не се връщаха гости в такова време. Той погледна към двамата току-що пристигнали монаси, които се сушеха край огъня. Очите му се спряха продължително връз прегърбената снага на единия от тях; седнал с лице към пламъка, подпрял лакти на коленете си, с ниско оборено чело. Някакво неясно чувство го глождеше. И пак се отпусна в дъбовото си кресло, наля си вино, почна разсеяно да хвърля заровете срещу войводата на стрелците си.

В ширната стая нахлу поток свеж въздух. Бежанците обградиха с благословия и благодарност княза, децата му целунаха ръка, мъжете почнаха да разправят за преживените страхотии. Избягали, тъй както

си били, без да могат да вземат нищо в ръка. Искали да преминат Дунава и оттам във Влашко, ала спахийска конница им препречила пътя и се промъкнали през потайни балкански пътеки до Пирдопския край. Станове и въздишки отекнаха под ниския свод, майки отвеждаха невръстните до огнището да ги сушат, девойки се оглеждаха с плахи очи, все още изтръпнали в тревогата на бягството, старци разправяха за битката при Търново, за смелото държане на светия старец Евтимий.

Пирдопският Момчил (зовяха го така за отлика от Периторския) се заслуша внимателно. Остави заровете, блъсна купата вино настрана.

— Какво си чувал за царя, болярино Ламбо? Видял ли го е някой жив или мъртъв?

Поклати глава беловласият властел, бръчки сгърчиха суровото му лице.

— Кой може да каже правото? Чухме, че водил битка някъде край кулите на севаст Огнян при Урвич, други пък разправяха, че царската войска била слязла чак към Продановата твърдиня при Самоков...

Момчил скочи, удари с юмрук по масата тъй силно, че виното се разля. Жилите на врата му се издуха, пълни с кръв. Стисна очи, замаян от пристъпа на ярост.

— Аз стоя тук със скръстени ръце и вардя нашето поле, а те слезли вече към Долна земя!

Той приближи търновчанина:

— За Фружин и Александър какво се чува? Дали са придружили баща си? А Кераца?

— Никой нищо не знае. За Кераца хортуваха, че искали да я дадат на един от султановите братовчеди Орхан ли го викаха... Никой не може да знае...

Князът наведе глава, углъбен в грижа. Махна с ръка на всички да излязат. Приближи до тясното прозорче, закрито с желязна решетка и дебело стъкло. Загледа се навън, облегна лакти връз вдлъбнатината на дебелата стена. Страшна борба ломеше верното му сърце.

Да събере всичките си войскари и да се притече на помощ по дирите на царските люде, или да стои тук и да варди това важно укрепено място? Отникъде не му беше изпратена повеля. А може би пратеникът бе уловен и посечен?

Въздъхна тежко. Извърна се. И отново гняв го разтресе. Защо мълчаливият монах край огъня не бе послушал заповедта му и стоеше все още там, приведен, сякаш издялан от камък. Понечи да му се сопне и го изпрати при другите гости. Не му беше сега до раздумки и празни словеса. Тази нощ трябваше да се вземе съдбовно решение.

Монахът стана полека.

Отмахна качулката си. Огънят отрази алена светлина връз светлеещото лице. Две черни очи накараха княза да трепне, сякаш внезапно пронизан от стрела. Той падна на дясно коляно, низко приведе чело, целуна края на тъмното расо.

— Моят дом е твой дом. Бъди добре дошла! Разполагай с живота ми и людете ми!

Гласът на момъка се пречупи от вълнение. Без да смее да вдигне очи, сякаш за да не изчезне чудното видение като сънна мора, като мечтание. Момчил изправи равна снага, скръсти ръце, опрял плещи на стената, загледан в трептящата сянка на момата, отразена връз каменния под. Гореща и весела кръв биеше в жилите му. Чувствуваше се готов за всякакъв подвиг, за всяка жертва. Сякаш огромни криле бяха затрептели на раменете му. Какво от това, че навън виеше буря и плющеше дъжд, какво от това, че царството загиваше и крак на неверник сквернеше родината?...

Тя беше тук. На две крачки от него. Жива. Спасена.

И все му се струваше, че сънува някакъв невероятен, магьосан сън.

Докато бежанката разправяше с морен глас патилата и грижите си, Момчил не чуваше словата, а слушаше само гласа ѝ. Зад това отслабнало, бледо като восък лице виждаше само оная бляскава хубост, каквато я помнеше от последния път, когато се бяха виждали в царския град Търнов. Две години оттогава. Сякаш два века.

Баща ѝ бе отказал решително да му я даде за съпруга. И тя бе склонила глава пред родителската воля. Него, най-хубавият войвода на царските стрелци, бяха изпратили обратно в бащината твърдиня. Далечината и времето заличаваха болките на сърцето. Ала Момчил не бе забравил. Тя — помнеше ли?

Жал цял го прекоси за това крехко дете, останало без близки и закрила. Бавно приближи, несмело протегна ръка, взе между горещите си длани малките, студени пръсти, леко ги погали. Тя не дръпна

десница. Дългите ѝ мигли трепнаха. Топъл поглед го обля. Едва забележима усмивка смекчи изопнатите черти на лицето ѝ. Старото чувство разцъфтяваше отново.

Момчил Пирдопски седна на земята, облегна глава на коляното ѝ.

— Разправяй!... Разправяй!...

Навън вихрите се удряха с проточен писък в дебелите стени. Все по-обилно обливаше водата грубите; стъкла на прозорчетата. Ала край огъня бе топло. И те бяха заедно. Животът започваше отново за тях. Непростимо хубав.

— Напуснах Царевград Търнов преоблечена в дрехите на един от клириците на патриарха. Заговори се, че съм избягала във Влашко. Никой не знае коя съм, откъде ида и къде отивам. Нито моят придружител, монахът Радослав Вельов от Клисура. Светият старец Евтимий ме повери на него, за да не ме отведат с патриарховите люде в Бачковския манастир. Защото там местят сега стареца. Ще се скрия из тукашните планини... Пътувахме пеш, за да заблудим вниманието на людете. Казват, че човешки крак не пристъпвал във вашите овчарски пасища. Ще отида в някоя мандра, там ще завърша дните си, ала в султански хареми няма да ме видят! Мара се пожертвува и не спаси нищо. Докато баща ми и братята ми са още живи и водят бой против поробителя, докато има още педя свободна българска земя, аз не напускам родината си!

Момата решително отметна назад чело, скръсти надменно ръце на гърди. Ала отведнъж сякаш я напусна и последната сила, захлупи глава, разстресе се в беззвучен плач. За пръв път, от много месеци, чашата бе преляла.

Князът рипна. Веждите му се извиха като лъкове.

— Докато аз съм жив, ти няма от какво да се боиш! Тук чужди крак няма да влезе, дорде Момчил още може да върти копие в ръка, тако ми света Петка и свети Илия!

Бурни хлопания разтърсиха дъбовата вратичка. Задъхан гончия пристъпи напред. От дрехата му се стичаха потоци вода и бързо се сбираха на вадички връз пода.

— Османлиите приближават Пирдопския край!

Смъкнаха се из непристъпните си селища яките планинци, равното поле се изпълни с цвилене на коне и блясък на оръжия, екнаха бойни рогове, затрептяха пряпорци, широко развени от вятъра. Момчил Пирдопски препускаше с бързия си охранен кон, обикаляше редиците на войскарите си, кълнеше ги да измрат до един, ала да не пускат чужденеца да нахлуе в земята им, да оскверни вярата им. Най-отпред той нареди леката конница, после пехотата и тежкото въоръжение. Отвсякъде се стичаха доброволци: момци грабнали пелки и лопати, невръстни юноши, старци. Редиците ставаха все по-гъсти, неизгледни. От мокрите ливади се издигаше влажна топлина, внезапно изскочил иззад облаците, слънцето струеше жаркост и светлина в кафявите лица на бранниците. На кръгозора се явиха безчет черни точици, наедряха, изпълниха равнината.

Двете войски се построиха една срещу друга.

Начело на българите застана княз Момчил, заобиколен от най-храбрите си конни стрелци. Срещу него светкаше извитият ятаган на турския вожд Орхан, син на султановия чичо Алляедин. Разстоянието помежду им беше две поприща. Турците наредиха войските си в квадрат. Високите каруци на еничерите се белееха като снежна преспа.

За трети път Орхан проводи пратеници до Пирдопския Момчил — ако му се предаде и стане турски васал, ще му бъдат оставени високият сан и властта над Пирдопските предели.

С гневен глас гордият планински орел отказа да стане роб. Смъртта му бе по-мила.

Проточено затръбиха бранни призови, конете зацвилеха в тръпно неспокойство, ровейки с крак земята, отекнаха глухи думкания. Срещу българския царски пряпорец заплющя дръзко полумесецът. И тогава, докато спахийската конница се канеше да нападне лявото му крило, с яростен вик Момчил се впусна с людете си, като тъмна хала напред и сръза по средата ядрото на врага. Пешаците му разгънаха с ловко движение двете си крила и обходиха от ляво и дясно отделните части. Смесиха се войските в небивала жестока бран. Засъскаха стрели. Звънна удар на желязо в желязо. Страшен беше ревът на налитащите български пълчища. Смелчади се хвърляха напред с голи ръце, помагаха на обръжените си братя да смъкват врага от коня, довършиха го с мечешките си лапи, които стискаха по-яко от чилик.

Свикнали на победи, турците не можеха да допуснат, че накрая ще бъдат сразени от една по-малобройна рат. Ала в сърцето на Момчила сияеше мамещ образ: млада мома, коленичила в параклиса на твърдината, се молеше за сполуката на неговото оръжие. Поразени от вихрената сила на българите, Орхановите люде почнаха да отстъпват назад, докато най-послед се спуснаха в спасително бягство, преследвани по петите от българската конница, начело със самия княз.

На окървавеното поле остана бездиханното тяло на Орхана. Мечът на Момчила бе откъснал главата му.

Зад стените на Пирдопската твърдиня се издигаха дивите викове на засилващия се бой. Отвсякъде прииждаха обсадни пълчища и пълпеха като черна мъгла нагоре към кулите, стягайки своя смъртен обръч. В една стая на най-високата бойница стоеше изправена до прозорчето бледа мома, с дълбоки сенки около очите. Коя нощ вече не бе склопила очи, чакайки в безумна надежда добра вест? Пред нея стоеше, подгънал коляно, верен бащин побратим и с горещи молби я заклинаше да тръгне след него. Още малко и турците ще завземат и последната ивица свободна земя, за да нахлуят през тялото на последния защитник в крепостта. А там имаше таен изход, при който чакаше верен водач с кон, за да ги преведе през нему само познати пътеки към непристъпни местности.

Момата поклати глава:

— Ще чакам, докато се върне Пирдопският княз.

— Дотогава ще ни уловят и погубят!

— Не. Той се заклел, че дордето е жив, чужди крак тука няма да стъпи.

Боляринът Тороман въздъхна и сведе клепащи. С мъка се отрониха думите от устата му:

— Момчила го убиха в битката край Одрин.

Тя извика. Вдигна ръка към челото си. Лицето ѝ стана като вар.

В стаята влезе залитац Радослав Вельов. Кръвта на монаха изтичаше от тежка рана на гърдите. Жълт като восък, той посочи планината.

Тороман улови девойката за десницата и я поведе към тайния изход на калето. Вцепенена, сякаш загубила свят за всичко около себе

си, тя го следваше, без да пита, без да се противи. Живот и смърт ѝ бяха вече еднакво безразлични.

Притискайки с лявата си ръка струещата рана, умиращият монах с мъка се довлече до една лавица, измъкна оттам псалтира, на който беше започнал да записва страшните преживени дни, хвърли поглед на бележката си:

„Аз, Радослав Вельов от Клисуре, придох в сем манастир храм Свети Илия. В темже лет бяха нападнали турци ко тръновском царе Йоане Шишмане и разбиен биде цар от туркам. Търновский патриарх Евтимий оставил царским градом прибежи с всем клиром в нашем манастире и мен ръкоположи в иноческом чине.“

След това обърна листа и записа:

„В том лете нападоша турки к нашем кнеза Момчила многим числом туркам с коим беше Аладемов син Оркан. Той призвав княза да му се предаст. А княз строг се разяри и опълчи се сам против Оркане на поле да се бие...“

Раненият почувствува, че губи крепкост. Свлече се на колене, изтри студената пот от челото си, помъчи се да продължи, редейки буква след буква, едва виждайки редовете през черните сенки, които гъсто падаха пред очите му. Ала идните поколения трябваше да помнят за това съдбовно лето. Треперещата му ръка продължи да пише на бялото поле отстрани на листа:

„С Божию помощею оубиен биде Оркан от княжеви меч и много други турками поразившася въсей битвеи и гониши ги сам княз до Одрине где направише и друго сражение с турками и тамо оубиен биде нашый пирдопски княз Момчил...“

Окървавената ръка на Радослав Вельов изтърва пачето перо. Бележката му остана неподписана. Ала вярна ръка спаси псалтири за идните колена.

Все по-нагоре, по-нагоре. Очите ѝ не се насищат на хубостта на родната земя. Тъмни гори се редуват със светлозелени ливади, обсипани с малини, необятни кръгозори оставят окоето да рее свободно, до насита, от прозирната синева на далечната Стара планина, до едва забележимата небесна ивица на Родопите, тънеща в сребърни мъгли. Тишина. Покой. Свобода. Надвечер зашумяват вековните букаци, по

ливадите пасат сърни, които приближават с доверчива кротост до познатата млада мома, за да вземат храна от ръцете ѝ. Птиците я познават и не спират волната си песен, когато чуят тихите ѝ стъпки. Овчарите ѝ носят хляб, сирене и мляко. И не питат коя е тази непозната жена, която броди с несмиримо сърце из покритите с жълти и морави цветя поляни, дочаквайки изгрева на червения месец, често станала на крак още преди зората да оцвети небето, пред която яки мъже — пришелци стават на крака и свеждат глава в поклон.

Забегналите от жестоката бран бяха все знатни и богати люде. Мнозина от тях през потайни пътища бяха пренесли скътани накити и оръжия. По-късно те слязоха от планинските върхове, на които първом си бяха построили колиби и параклиси, посветени на тачени светци: Петровден, Димитровден, Гергьовден. Насякоха околните гори и си направиха едри болярски къщи, с обширни чардаци, зографисани стени и неизгледни тремове. Събраха се около Тополка, която течеше между два полегати хълма, приемайки куп речици в себе си: И назова се селището им Купричици. В говора на людете почна да звучи Купричица, а после Копривщица.

Мина и отмина грозната буря. Заробеното царство преви глава под ярема. Не се чу, не се видя вече цар Шишман, загинал в мрачната тъмница или в незнайна битка, някъде из Самоковско или Врачанско, бранейки свободата на държавата. Над земята, която бе видяла славата на Симеона и Асена, припадна мрачна нощ.

Ала в един непристъпен планински кът бе останала педя свободна земя. Там горе, сред царството на елените, мащериката и многоръкия жълт лепян, под закрилата на самотни висоти, откъснати със страхотни пропасти и стръмни ридове от целия свят, забегналите търновски боляри си бяха наредили мъничка, свободна държава, до която не можеше да стигне чужд крак, ако не бъде преведен по незнани пътеки от верен планинец.

Между тях живееше чудната жена, чието име никой не знаеше, или се правеше, че не знае. Някои казваха, че била дошла откъм Рилския манастир, други разправяха всякакви и небивали неща, ала кой знаеше кое бе истина, кое измислица...

Тя прекарваше повече из овчарските мандри, обикаляше най-отдалечените висоти, галеше едрите кучета, които радостно ближеха ръцете ѝ, приказваше си с тях загледана в реката, която лъщеше като

разтопено синьо сребро, или бродейки из пасищата, няколко крачки пред настъпващите сенки, все по-нависоко, след слънцето, чак докато лъскавото му око изчезне зад потъмнелия ръб на планината. Другари ѝ бяха гората, планината и небето, далеч от безумните суети на людете долу.

А долу людете чуваха приказни мълви за незнайното свободно планинско царство на непознатата мома и нарекоха селището ѝ Момина поляна.

Минаха години. Турците научиха за това чудно селище и често пъти някой по-дързък ловджия се залутваше към Авреталан, за да може да зърне приказната му господарка. Защото и на техния език Авреталан значеше Момина поляна. Гордите планинци възроптаха. Нима не стигаше, че те доброволно се бяха откъснали от света, във вечна самота, та трябваше и там да нямат покой. Нима само на орлите, кацнали по чукарите, бе дадено да живеят на воля?

Тогава момата замина за Одрин и поиска да се яви пред султанката Оливера, съпруга на Баязида. Тя я прие, седнала на висок диван, с кръстосани връз сърмена възглавница нозе. В ръцете си държеше кехлибарен чибук. Над главата ѝ гореше кандило пред златно разпятие. Ниско се поклони гостенката три пъти под ред. След това целуна ръка на османската господарка.

С топла обич Оливера прегърна сестрината си дъщеря. Покани я да седне до нея, попита какво желание я е накарало да напусне далечното си убежище.

Когато Кераца се върна в Копривщица, тя занесе със себе си свитък телешка кожа, изписана със ситни букви. Султанският ферман гласеше:

„В Момина поляна турчин няма право да се заселва. Само един мюдюрин ще стои като представителна султана, ала ще бъде подчинен на българския старейшина. Когато ханъмата му наближи да роди, ще трябва да отиде в други град. В Момина поляна турчин няма право да минава с подкован кон. На края на селото ще слезе пеш и така ще мине. Българите няма да плащат никакъв данък, ще могат да носят пъстро облекло, оръжие и болярски шапки. Стадата им ще пасат безплатно през зимата, от Одрин до Бяло море. В селото не може да се строи джамия.“

От благодарност за щедро отпуснатите на момата правдини, копривщенци я нарекоха Султанката.

Там живя и умря дъщерята на последния български цар Иван Шишман, занесла в своята мъничка държава искрата на свободата, високо, недостъпно, в гордите родни планини. Живя и умря царствената дева, почитана от малкия си народ като светица, без да изкаже никога името и рода си, щастлива, че можа да бъде свободна сред своята поробена земя.

Петстотин години мъждука занесената искра, за да избухне като ярък пламък в уречения час.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.